

"כאן בונים!"

מאבקו של ילד לחיזוק יסודות נפשו באמצעות טיפול במשחק בחול

דפנה רוזין

"Under Construction: A Boy's Struggle
to Strengthen His Foundation Through
Sandplay Therapy", Journal of Sandplay
Therapy, Volume 32, Number 2, 2023

"הגוף מטוהר באמצעות מים
העצמי מטוהר באמצעות דמעות
השכל מטוהר באמצעות ידע
והנפש באמצעות אהבה."
אימאם עלי (Al-Jibouri, 2013, p. 244)

תקציר

המאמר מתאר תהליך של טיפול באמצעות אמנות ובמשחק בחול בגישה יונגיאנית עם רון בן השבע, שנולד טרם זמנו בלידה קשה ומסובכת ואובחן עם איחור התפתחותי, ליקויי למידה, הפרעת קשב וריכוז וקושי בוויסות ריגשי. בתחילת הטיפול הופיעו תמונות חול כאוטיות ואימפולסיביות, אשר הפכו בהדרגה ממורכזות ומאורגנות יותר. רון התעמק במיוחד בניקוי החול מלכלוך מטאפורי, טיהור המים התת-קרקעיים מזיהום, חיזוק היסודות שמתחת לבניינים והכבישים ויישור פני הקרקע לפני בנייתם. עיסוק חזרתי זה עשוי לבטא צורך פנימי לתיקון אספקטים שליליים של ארכיטיפ האם, כמו גם ייצוב וחיזוק האגו.

תמה נוספת שחזרה ועלתה לאורך התהליך הייתה בניית בתים לנמלים, יצורים קטוניים אשר על פי המיתוס "פסיכה ואמור" סייעו גם לפסיכה במשימותיה שנועדו לחזק ולפתח היבטים חיוביים של גבריות פנימית (אנימוס). המאמר מציג מפגשים נבחרים מתוך המסע ההתפתחותי שעשה רון לאורך שלוש שנים וכולל תמונות חול אשר ממחישות את מאמציו הבלתי-נלאים "לנקות את ארובות הנפש" ולהשיג איזון פנימי ותחושת עצמי יציבה באמצעות טיפול במשחק בחול.

מילות מפתח: טיפול במשחק בחול בגישה יונגיאנית, הרס ובנייה מחדש, ארכיטיפ האם, פגות, קושי בוויסות ריגשי.

מבוא

הנושא של בנייה, הרס ובנייה מחדש של מבנים במשחק בחול מופיע בשכיחות רבה בתיאורי מקרה, אשר מיישמים מושגים שהגה פורדהאם (Sidoli & Davis, 1988) לגבי אינטגרציה, דה-אינטגרציה ודה-אינטגרציה וכן משקפים את רעיונותיו של יונג לגבי מוות ולידה מחדש כמסמלים שלב חיוני בהתפתחות ובתהליך האינדיבידואציה.

רון בן השבע עבד קשה אף הוא על מנת לפרק, לבנות מחדש, לתקן ולשפר מבנים אשר בנה קודם לכן הן במגשי החול והן בחומרי אמנות. עם זאת, מטרתו היו ייחודיות – הוא התמקד באופן ספציפי בתיקון הצנרת, טיהור המים התת-קרקעיים וחזיון היסודות שמתחת לבניינים ולכבישים הרבים שבנה. המאמר מתאר את מאמציו הבלתי נדלים לנקות את 'צינורות נפשו' ולהשיג איזון פנימי טוב יותר ותחושת עצמי יציבה באמצעות הטיפול במשחק בחול.

השכבה התחתונה של החול, אשר מונחת מעל משטח העץ הכחול שמייצג מים, עשויה לסמל את האדמה, הפרימה מטריה, לגביה יונג מציין כי "השמות שניתנו לפרימה מטריה מראים שכלל לא היה זה חומר מוגדר, אלא מושג אינטואיטיבי עבור מצב נפשי ראשוני, המסומל על ידי מושגים כמו מיי-החיים, ענן, שמיים, צל, ים, אמא, ירח, דרקון, ונוס, כאוס, מסה קונפוסה, מיקרוקוסמוס, ועוד" (Jung, 1970, para.240).

רון התעקש תוך כדי משחק כי החול והמים מלוכלכים ומזוהמים, והמציא דרכים מגוונות לטהרם ולנקותם, שהזכירו לעתים טקסים עתיקים. למשל, באחד המפגשים יצר סצנה שבה "איש שמאמין באלוהים נותן עירוי דם למלך החולה".

צורך זה בטיהור הגוף והנפש מרעלים העוצרים את ההתפתחות, אשר מוביל אל הטרנספורמציה הרצויה, מוסבר על ידי נוימן (Neumann, 1955/2015, p.60):

"טיבעה של הטרנספורמציה הרוחנית ברור ביותר בהקשר של חומרים משכרים, רעל ותרופות. תחושת האדם הסופג אותם לתוכו הינה מהחויות העמוקות ביותר. חשוב, בכל אופן, שטרנספורמציה כזו נחוות לא כגופנית אלא כרוחנית. מחלה והרעלה, שיכרות ומרפא הם תהליכים נפשיים אשר האנושות כולה מייחסת להם עיקרון רוחני בלתי-נראה, אשר פעולתו משנה את האישיות".

אחד הכוחות הפרימורדיאליים שהופיע ממעמקי הלא-מודע כדי לעזור לרון בתהליך שלו היה כוחם של החרקים: הוא הביא מדי פעם קופסה עם נמלים או חילזון שמצא בגינה והציע שנכין להם בית; הוא ביקש לשוטט בחצר ביתי לפני כניסתנו לחדר התרפיה כדי לחפש חרקים ולטפל בהם; גם עם חרקי צעצוע שיחק במגש החול מספר פעמים. בספרו "פסיכה ואמור" מתאר נוימן (Neumann, 1956) את חשיבותן של הנמלים להתפתחות נפשה של פסיכה:

"אם נזכור שאנו מכירים את הנמלים בתחום-החלום כסמל הקשור למערכת-העצבים הווגטטיבית, נבין גם מדוע הכוחות האוטוכתוניים, ילידי האדמה, מסוגלים להכניס סדר בערבוביית זרעי-האדמה הגבריים" (ע"מ 95). התלהבותו של רון מחרקים שימשה עבורו, כמו גם את פסיכה המיתולוגית, בחיבור עם "עיקרון בלתי-מודע המאפשר... להבחין, להעריך, למיין ולברור (את דרכו) בערבוביה הגברית" (שם).

על מנת להבין את המניע הפנימי שהוביל את רון לחפירות תת קרקעיות חוזרות ונישנות כדי לתקן את מערכת המים ולחזק את שכבת הקרקע שמתחת למבנים שיצר, יש צורך לחזור ולהתבונן בחוויותיו המוקדמות כעובר ברחם אימו, באופן הגחתו לאוויר העולם ובתחושותיו כילד צעיר המתמודד עם קשיים התפתחותיים ותפקודיים.

רקע

רון הגיע לטיפול באמצעות אמנות בגיל שבע, כשהוא בכיתה א', במטרה לשפר את הוויסות הריגשי ואת הדימוי העצמי שלו. הוא סבל מעיכוב התפתחותי בשפה ובכישורי למידה, אשר הפחית מביטחונו העצמי, בעיקר בבית הספר. כשנתיים לאחר הכרותו אובחן רישמית עם הפרעת קשב וריכוז ועם ליקויי למידה, ובעקבות כך קיבל גם שעות של ריפוי בעיסוק ושיעורי הוראה מתקנת שסייעו לו בתפקודו. רון יצר מלכתחילה קשר חם והתגלה כילד חברותי ויצירתי. הייתה לו מוטיבציה גבוהה להגשים את רעיונותיו המיוחדים למרות הקשיים המתוארים לעיל. היה עליו לחזק את חוסנו הריגשי בהתמודדותו עם כישלונות ותסכולים חוזרים בדרך להצלחה, ללמוד לווסת את תגובותיו וכן לשפר את היכולות עצמן.

רון הוא הבכור מבין שלושה בנים להורים בריאים ואוהבים, האח הצעיר נולד בתקופת הכרותו. רון נולד בלידה מוקדמת ומסובכת בגלל חוסר התאמה מבנית של אגן הלידה של האם. לידות שני אחיו אחריו היו יזומות ומוקדמות גם הן, על מנת למנוע מראש סיכונים לאם וליילודים.

סטינג ומהלך הטיפול

רון נכח במפגשים שבועיים של טיפול באמצעות אמנות ובמשחק בחול במשך שלוש שנים. לאחר כשנה וחצי חל שיפור בביטחונו העצמי והוחלט על המשך בתדירות של אחת לשבועיים למשך שנה נוספת. בשנה זו פרצה מגפת הקורונה על סגריה ומגבלותיה, אשר הקשו בכל מקרה על רצף המפגשים. בסיום שנה זו, כאשר היה נראה שהטיפול עומד להסתיים, נקלע רון לתאונת דרכים קשה. לאחר אשפוז, ניתוחים ושיקום ארוך שב למפגשי התרפיה, הפעם על מנת לחזק את חוסנו הנפשי בחזרה לשגרת חייו. שינוי חיובי נוסף שעזר לו להצליח היה מעבר לכיתה קטנה ייעודית ללקויי למידה. לאחר שהתמודד מגיל הגן עם דרישות אקדמיות שמעל ליכולותיו וספג ביקורות מהסביבה, יכול היה להירגע ולהתקדם בקצב שלו.

תהליך הטיפול במשחק בחול של רון

התהליך החל בתמונות חול כאוטיות באופן קיצוני, והמשיך תוך מאבקים חוזרים ונשנים לטהר את מי הקרקע, לנקות את החול, לגרש שדים שגרים במבנים דמויי מערות ולחזק את פני השטח עד שיהיו טובים מספיק ומוכנים לבנייה. רון עסק גם בבניית מבני חמר, אותם התעקש לפרק ולתקן שוב ושוב משום ש"צינורות הביוב והמים שלהם מקולקלים וצריך לתקן אותם". בשלב מאוחר יותר, כאשר כישוריו השתפרו, יצרנו מבנים מקרטון וממקלות-עץ אשר הכנתם דרשה מיומנות גבוהה יותר של תכנון ובצוע. פעם אחת אף יצקנו מבנה מבטון, אשר היה ההיפך הגמור מהכאוס ההתחלתי והבלתי-מובחן של המבנים הראשונים.

תפקידי היה, בין השאר, לשמש כ'שוליה' עבור רון, שהיה ה'אדריכל ומנהל העבודה', ולסייע לו להוציא לפועל את רעיונותיו מבחינה טכנית, במגמה להפחית באופן הדרגתי את מעורבותי ככל שיכולותיו השתפרו.

במאמר זה אציג מספר מפגשים מני רבים שמתארים את תמצית התהליך הטיפולי עם רון, מסביבה מאד כאוטית אל סביבה מאורגנת ונשלטת יותר; מתפיסתו העצמית כחסר יכולת, מסורבל ומלוכלך, אל תחושת ביטחון, גאווה והנאה מעבודתו כמו גם קבלת תגובות חיוביות יותר מסביבתו הקרובה.

בראשית היה תוהו ובוהו

"בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ. וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחָשֶׁךְ
עַל פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם" (בראשית, א', א-ב).

רון נכנס לחדר בפעם הראשונה בגישה חיובית, סקרנית וחמימה. תוך זמן קצר נפרד מאמו והחל ליצור סיפור בשני מגשי החול גם יחד. לאחר שמישש את החול הלח בין ידיו ויצר תלולית, ניגש למדפים והביא מכוניות, חיות ימיות וסירות ופיזר הכל על החול. כאשר גילה את הקרקעית הכחולה של המגש, הזיז את כל החול שמאלה בהפרידו את המים מהיבשה (תמונה 1), כשהוא מגלם באופן לא-מודע מיתוס אוניברסלי אחד מני רבים המתארים את בריאת העולם:

"וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיִבֶּשֶׁת אֶרֶץ וּלַמָּקוֹה הַמַּיִם קָרָא יָמִים וַיִּבְרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב" (בראשית, א', י).

הסירות שבצד הימני "הפליגו בים" ודמות קטנה של אל־הים פוסידון הונחה בתוך סירת משוטים אדומה. פוסידון הוא "מרעיד הארץ, אל הסערות ורעידות האדמה, וגלי ההרס הפתאומיים של הגאות..." (Stassinopoulos, 1983 in Bolen, 2008, p.72). הופעתו בתמונת החול של רון, כאשר הוא יוצא למסע הגיבור, אם גם עדיין קטן וכמעט בלתי נראה, עשויה לבטא משאלה לא מודעת לשליטה על התווה ובוהו הראשוני ששכן הן בתוך נפשו והן ביחסיו עם העולם שבחוץ. הדימוי של פוסידון עשוי לשמש גם כמתווך של רגשות בלתי מווסתים: "היבט פחות ידוע של פוסידון מסומל על ידי המים התת־קרקעיים. זהו העומק הריגשי שמסתתר מתחת לאדמה, שאינו בא לידי ביטוי ואינו נראה, אך למרות זאת קיים כרגשות עמוקים מופנמים אשר זקוקים לצאת לאור כדי להפוך למודעים" (Bolen, p.78).

תמונה 1

מכוניות נעו לצד השמאלי של המגש, "אל המדבר", אמר רון, ואז השליך פריטים רבים ושונים היישר מהקופסאות אל תוך החול היבש: אבירים, קונכיות, גדרות, שור וכרכרה, כלי מלחמה, עצים ותיבות אוצר וכן שני בתים אשר העמידם זה כנגד זה מרחוק (תמונה 2). האבירים והחיילים היו "הרעים" ונלחמו בחיות. רון הסביר שבהתחלה היו החיות שייכות לבני האדם, אך בהמשך נמלטו מבעליהן בגלל היחס השלילי שקיבלו. יתכן שיש כאן התייחסות לזרות בין האגו (בני האדם) לבין האינסטינקטים (החיות) אשר בנפשו.

תמונה 2

בניגוד לאי־הסדר הכללי, הונח ברגע האחרון כוכביים בתוך מסננת עגולה באזור הימני המרוחק של המגש. כמנדלה זוהרת אשר עשויה לסמל את מסעו של האינדיבידואל בעקבות כוכבו הפנימי ("לכל אדם כוכב") המצביע על הכיוון הנכון, על מנת למצוא סדר ושלווה בינו לבין עצמו (Rosin, 2022).

כיצורים ימיים, יש לכוכביים תפקיד מפתח בוויסות האקולוגי של סביבתם (Silver, 2019). במקרה של רון, דימוי כוכביים עשוי לייצג באופן לא־מודע דחף פנימי לשיפור היכולת לוויסות־עצמי ושיפור היחסים עם הוריו ומוריו, אשר בשלב זה היו מודאגים לגבי הליקויים בתפקודו ושאפו לעשותו תלמיד נקי ומסודר.

כוכביים מסמלים גם את אחדות הניגודים (Bradway, 1997), משימה אשר בנקודה זו בזמן נראתה כבלתי אפשרית להשגה, כשרוב המרכיבים מעורכים בערמה חסרת סדר – המאסה קונפוסה. עם זאת, הבחנתי בשני צמדים ברורים של ניגודים: הצמד הראשון מיוצג על ידי שני בתים שהונחו זה לעומת זה, בשוליים הקרובים (המטריארכלי) והרחוקים (הפטריארכלי), מרמזים אולי על הנושא אשר עתיד היה להעסיק את רון יותר מכל – דימוי הבית. הצמד השני הנו השור והכרכרה, מוטלים על צידם רחוקים זה מזו אך שייכים יחדיו, ובהמשך התהליך, במפגש השמיני, אכן התאחדו (בתמונה 11).

יונג כותב: "בתוהו ובוהו האלמנטים אינם מאוחדים, הם מתקיימים זה לצד זה ועליהם להשתלב יחד באמצעות התהליך האלכימי. הם אף עוינים זה את זה ולא

יתאחדו בכוחות עצמם. הם מייצגים, אם כך, עמדה ראשונית של קונפליקט ודחייה הדדית" (Jung, 1970, para.375).

במפגש השני רון השתמש במרכיבים המסמלים היבטים מנוגדים של האם הגדולה, והתחלה, אולי, של מסע הגיבור: הוא לקח ספינת פיראטים ואת כל היצורים המיתולוגיים שמצא על המדף, בכנותו את כולם ללא הבחנה "דרקונים" (תמונה 3). הוא הסביר: "פיראטים רשעים ניסו לגנוב את הביצים של מלכת הדרקונים הטובה". בהוסיפו חרקים מפלסטיק אשר הצטרפו לקרב, הכריז: "אמא שלי מפחדת מחרקי-צעצוע, אבל אני לא פוחד אפילו מחרקים אמיתיים!". הוא מיין את החרקים לזוגות אשר העלו בדעתי את תיבת נוח, ושאל אם נוכל לבנות להם בית. התחלנו מייד בהכנת מבנה ממקלות-עץ, דבק ופלסטיק. "בית-חרקים" ראשון זה, שהיה עדיין עקום ורעוע, ייצג את תחילת מסעו של רון והופיע בהמשך בגרסאות רבות.

תמונה 3

בתקופת הטיפול הראשונה רון ביקש פעמים רבות למלא בריכת מים. השתמשנו במיכל פלסטיק כחול מלבני, שבו יכול היה לשחק עם הדמויות מבלי לחשוש שהמים ייספגו בחול וייעלמו. יתכן וצורך זה שימש פיצוי על פרידתו המוקדמת מדי ממי השפיר אשר ברחם אימו. מנהג זה הפך לטקס: הוא היה דוחף את כל החול שמאלה כדי לפנות מקום למיכל המים, שהונח בצד ימין, היכן שהיה ה"ים" במפגש הראשון. רון היה סופר את בקבוקי המים ששפכנו פנימה, בדרשו בכל פעם בקבוק

אחד יותר מאשר קודם, ובכך בודק הן את גבולותיי שלי והן את קיבולת ההכלה של המיכל עצמו. לאחר מכן היה מוסיף דמויות ואובייקטים נוספים ומתאר את מעלליהם השונים, בהם חזרו מוטיבים קבועים.

במפגש הרביעי (תמונה 4) בחר בשוטר, באישה, בסוס ובתינוקות בעריסותיהם. הסוס השליך את האישה מעל גבו "משום שהוא מרשה רק לגברים לרכב עליו". האישה נקברה בחול בגלל "התנהגות לא נאותה". דמויות רבות אחרות נהרגו או נכלאו במרווח הצר בפניה הימנית הקרובה, אשר אמאן (Ammann, 1991/2001, p.48) ייחסה לאם הפרסונלית. יתכן כי העונשים החמורים והמוות נתנו ביטוי לחוויית לידתו הטראומטית, כמו גם לתפיסתו העצמית כ"ילד רע" בעקבות ליקויי הלמידה שלו והתנהלותו הילדותית. ובכל זאת הופיעה תקווה לעתיד, כאשר העביר את התינוקות אל החול היבש: "למקום בטוח" (תמונה 5).

תמונה 5

תמונה 4

במפגש הבא רון ביקש שוב בריכת־מים והזיז כהרגלו את החול שמאלה (תמונה 6). בריכה קטנה לילדים הוצבה גם כן, ודמויות נוספות גרו בטירת קסמים במגש היבש (תמונה 7). רון שיחק עם גולות נוצצות אשר "הפכו להיות רעילות כאשר היו בתוך המים". הוא הכניס והוציא אותן מן המים שוב ושוב וסינן את המים "כדי שהאנשים לא יורעלו". היו גם ביצים וברווזים רעילים אשר רון משה מן המים והניח בפניה הימנית הקרובה, היכן שנכלאו האנשים הרעים במפגש הקודם. בהמשך עברו הגולות תהליך של "טיהור מרעלים" על ידי הטירה הקסומה (תמונה 7, פרט). גם Eimer (2019) מתארת טקס דומה – ילד שהגיע אליה לטיפול עקב גסיסת

אחיו שטף וניקה אבני קריסטל, פעולה שהעניקה חיבור לכוחות רוחניים-עליונים
והקנתה תחושת שליטה על כאוס פנימי וחרדה. רון היה מרוצה מאד מעצמו כאשר
ציינתי ש"עשה מעשה קסמים".

תמונה 6

תמונה 7 (פרט)

תמונה 7

במפגש הששי רון עסק בחקירת אובייקטים שונים, כמדען – מה יכול לצוף ומה שוקע? פעילות ההולמת את גילו הכרונולוגי (שלב החביון). במשחקו, בחר בדמויות גבריות של שוטר ושל רופא, אשר "אסור להם לטבוע כי עליהם להציל את אלו שטובעים" (ייצוג של ארכיטיפ גברי חיובי). הדמות הנשית עדיין טבעה, אך הפעם הופיעה גם בתים, המייצגת אולי היבט חיובי של נשיות ומפצה על ההיבט השלילי שהופיע עד כה. על לוח דיקט ששימש מכסה למגש הונחו הדמויות על מנת להתנגב ולהתייבש לאחר שגזרנו עבורן יחד מזרוני ספוג וחתיכות בדים לייבוש (תמונה 8). רון התנהל הפעם באופן מאורגן ומתוכנן יותר. הוא הציג שוב ושוב סצנות של מוות ותחייה ושוחחנו על כך שבכל מפגש מתים אנשי הפליימוביל, אך קמים לתחייה בפעם הבאה. הוא חש עצב על מותם ואולי ביטא בכך את "העמדה הדיכאונית" שתיארה קליין, בה הילד מסוגל לחוות רגשות עזים של הרסנות ושל אהבה כלפי אותו אובייקט עצמו (Sidoli, 2000, p. 64).

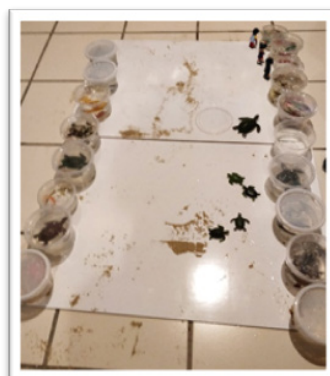
במגש היבש רון הניח שני הריג'עש וציפור שנשרפת יחד עם הרופא, ואז החזיר את הרופא אל המים. פעולה זו הוסיפה מימד חדש לתהליך בכך ששילבה בין יסוד האש ויסודות המים והאדמה אשר בלטו עד כה במשחקו.

תמונה 8

במפגש השביעי רון שם מגוון חיות ימיות בתוך קופסאות פלסטיק שקופות ממולאות בחול. בהדרגה החליף את החול במים, ולבסוף נוצרו שמונה עשרה מכלים אטומים, דמויי אקווריומים (תמונות 9-10). הוא ארגן אותם בשתי שורות

על הרצפה על גבי לוחות, הוסיף בני אדם וצבים שמבקרים באתר וקרא ליצירתו "ספארי". התרשמתי מאד ממקוריות חזונו ומהאווירה המסתורית האלכימית-נומינוזית שיצר. כאשר אימו הגיעה לאסוף אותו הצגנו בפניה את המבנה הענק שמילא את החדר. התאמצתי לשכנע את האם במקוריות, ביצירתיות, בעבודה הקשה וביכולות המיוחדות של בנה בארגון המיצב. עם סיום המפגש אכסנתי את מכלי המים עם יצורי-המים שבתוכם עד לשבוע הבא, כדי לאפשר ליצורים לעשות אינקובציה.

תמונות 9-10

בפגישה הבאה שפכנו את חיות הים ממכליהן בחזרה אל הקופסה הכחולה. רון התעניין בהבדלים בין החול היבש והרטוב ודגו בכמות המים שניתן לשפוך ובאסטרטגיות שונות לגבי ביצוע רעיונותיו. חשתי שתפקידי בטיפול עימו כלל תמיכה בוויסות התגובות ובניהול האימפולסיביות שלו. במגש החול (תמונה 11) הניח כרכרה נהוגה על ידי שני אנשים (המייצגים אולי את הדיאדה הטיפולית), רתומה לשור אשר נאבק לחרוש את האדמה הבוצית, בהצלחה מועטה. אלה הם אותם הכרכרה והשור אשר הופיעו נפרדים זו מזו בתמונת החול הראשונה (תמונה 2). יונג (Jung, 1970, para. 231) כותב כי "שוורים מייצגים את הכוח המניע של המחרשה... הדחף של עולם התודעה הממשמש ובא. מקדמת דנא סייעה המחרשה לאדם בשליטתו על האדמה: ככל מקום בו חורש האדם, הוא חוטף עוד חלקת אדמה מן המצב הקדמוני לשימוש שלו".

תמונה 11 (פרט)

תמונה 11

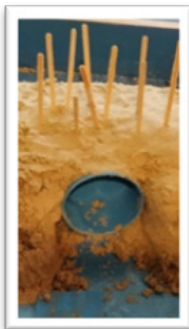
נקודת מבנה – לקראת מרכז ולידה מחדש

במפגש העשירי רון הביא מכוניות צעצוע מהבית וחמישה גורי דינוזאורים צבעוניים שקיבל בבית הספר. לאחר שהפתיע אותי ביכולת למידה טובה במשחקי מחשב בחדר, ניגש למגשי החול. הפעם לא ביקש מים כלל אלא שיחק בדמויות של פיראטים, בספינת פיראטים ובצעצועים שהביא. הפיראטים רדפו אחרי הדינוזאורים ורמסו אותם באגרסיביות לתוך החול. באופן יוצא דופן יחסית לעצמו, רון היה מתוסכל שצעצועיו התמלאו בחול והחל לארגן עבורם אזור של מרוץ מכוניות, נקי מחול. הוא העביר את כל החול למרכז המגש וניקה את השטח מסביב. מבחינה טכנית עדיין היה זקוק לעזרתי. חתכנו רצועות קרטון שישמשו כמחיצות סביב המסלול וימנעו מהחול להתפזר (תמונה 12). בסוף המפגש הניח על במת החול את כל הפריטים שלקחו תפקיד בפעילות (ספינת פיראטים, דינוזאורים, משטחי קרטון, מברשת וכלי עבודה). מפגש זה יצר אצלי תחושה נומינזית ונחוזה כנקודת מפנה בתהליך של רון מבחינת הצורך שלו בארגון מחודש של המרכז, בניקיון ובגבולות ברורים. ווינריב (Weinrib, 2004, p.84) אומרת כי דימויים של מרכז (centering), אחדות של ניגודים ותחושת התעלות עשויים להופיע בשלב בו המטופל מעמיק לצלול למעמקי הנפש וכמו מובל על ידי כוחו העל-אישי של ה-Self.

תמונה 12

המוטיב של מבנה מרכזי המשיך להעסיק את רון במפגש הבא, בו שוב תכנן לבנות מסלול-מרוצים, הפעם עבור אופנוע-צעצוע שהביא עימו. בהדרגה שקע בעבודת הבנייה: הוא יצר מערה והסביר ש"גרות בה רוחות רפאים" (תמונה 13). ייצבנו את פתח המערה בעזרת כוס פלסטיק כדי שלא תתמוטט (תמונה 13, פרט), הוספנו שלטי אזהרה כדי להרחיק מבקרים מהסכנה ותקענו מקלות-עץ על-מנת לחזק את הקירות. המקלות שימשו גם כסורגים להגנה על הפתח. רון היה מרוצה, הכריז כי זוהי "יצירת אמנות יפהפייה" והסכמתי עמו לחלוטין. באותה תקופה דיווחה אימו גם על שיפור בתפקודו בבית הספר.

תמונה 13 (פרט)

תמונה 13

במפגש השבעה-עשר רון ביקש להכין מתקן-סינון כדי לטהר את המים המזוהמים. לדבריו: "החול שמגיע מהבריכה תמיד מלוכלך, וצריך להחליף את המים כל כמה דקות". השתמשנו בקופסת מסטיקים קטנה, ממנה השתלשל צינור מנייר אלומיניום (תמונה 14). בבריכה היו "אנשים טובים ורעים" אשר נלחמו בלי סוף והחליפו תפקידים. לבסוף הוא בנה להם סולם "כדי שיוכלו לטפס החוצה". בשתי הפינות של החלק השמאלי נראים שני הרי געש, אשר מסמלים פעם נוספת את אלמנט האש, ואולי נותנים ביטוי לתחושות של תוקפנות מתפרצת אשר היה על רון ללמוד לווסת בבית-הספר ובבית.

הצורך לנקות את המים המזוהמים ואת החול המלוכלך והמשחק בקרבות אינסופיים בין הטוב והרע, עשויים לייצג היבטים מנוגדים ברבדים השונים בנפשו של רון: ברובד של דימויו העצמי, הוא נתפס כילד "מלוכלך ומבולגן" על ידי חלק ממוריו, אך היה גם יצירתי, אמפתי ואהוב על ידי חבריו. ברובד הסימלי של התהליך הטיפולי, תמונת חול זו עשויה לבטא את המאבק המתמשך בין ההיבטים השלילי והחיובי של דימוי ארכיטיפ האם הגדולה. וינריב כותבת כי "ברור שחשך אימהי מוקדם פוגע בדימוי ארכיטיפ האם ומעכב מאד את התפתחות האגו. טיפול במשחק בחול מנסה לרפא נזק זה לדימוי ארכיטיפ האם על ידי בניית האחדות האורובורית אס-ילד מחדש, באופן מטאפורי. זה מאפשר קונסטלציה חיובית של העצמי. זה מאחזר את התפקוד הטיבעי של המערכת הנפשית ומביא להתהוותו של אגו אפקטיבי" (2004, p.43).

תמונה 14

במפגש העשרים וארבעה רון שוב הביא מכוניות צעצוע ויצר מסלול מרוצים. עבדנו כצוות להכין את החול, לסנן ולהרטיב אותו עד היותו 'טוב מספיק' לבנייה. שוב נוצרה תלולית מרכזית אשר שדים רעים דרו בתוכה (תמונה 15). סייעתי לו לחסום את השער במקלות, לתקוע שלט אזהרה ולהציב שוטר על מנת לשמור שלא ייכנסו אנשים וכן שהשדים יישארו בפנים. הוא הכין חניון בטוח למכוניות בפינה הימנית הרחוקה, אולי כמקום מנוחה מהקרבות הסוערים התמידיים. בהמשך, בידד את הפינה השמאלית הרחוקה "שם יישארו השדים כשהם יהפכו לשלדים". חיילים, אבירים ופיראטים נלחמו בשלדים הרעים, ובאותו זמן רון הרשה לשדים להימלט דרך חורים בגג המערה. השלד החזק ביותר זינק עליי להפחידני, בעוד החיילים שבו ממקום מבטחם הזמני במגש החול היבש אל תוך הערכוביה במגש הלח, והרסו את מבני החול.

אביר יחיד נשאר "תקוע במערת השדים לנצח". בפינה הימנית הקרובה הוצבה בשלב מסוים תחנת דלק (שאיננה מופיעה בצילום) וניתן לראות שביל שמחבר אותה אל המרכז. היה נראה כי רון חש עצמו כעת "מתודלק" וחזק מספיק על מנת להתייחד עם השדים שבתוכו.

תמונה 15

סידולי (Sidoli, 2000, p.21) כותבת: "לתינוקות שנולדו טרם זמנם יש קושי רב להסתגל לשינוי הדרמטי מהחיים התוך-רחמיים אל החיים שמחוץ לרחם". במבט מלמעלה, המבנה בתמונת חול זו דמה בעיני לרחם ולתעלת לידה. שאלתי את עצמי

האם במפגש זה רון גילם סוף סוף באופן לא מודע את חווית לידתו הקשה ואת מאבקו להיוולד מחדש מבחינה נפשית.

מסעי להבנת תשוקתו של רון לבנות בתי-נמלים ולגרש רוחות רעות מתוך מערות הוביל אותי לציטוט הבא מתוך "ספר הסמלים" (Ronnberg, 2010), אשר בעקבותיו דימיתי כי היה לרון חיבור עמוק אל שבט הנאוואחו באמצעות חוטי-הרקמה הסמויים מן העין של הלא-מודע הקולקטיבי:

"תל-הנמלים שמוכיל לתוך האדמה מקשר באופן מיתי את הנמלים לקסם האמביוולנטי של הכוחות האינסטינקטואליים התת-קרקעיים של הנפש, אשר זורעים כאוס, כמו גם תומכים בסדר. בני שבט הנאוואחו האמריקנים ראו בנמלים 'כוחות בלתי מוחשיים', וטקס הריפוי שלהם, שנקרא 'דרך הנמלים האדומות', פעל כנגד השרצתם של כל 'בעלי חיים הבלתי נעימים'... למרות זאת, היו אלה אנשי הנמלים המיתיים אשר בנו לראשונה בתיים, ותל-הנמלים שימש אב-טיפוס למבנים דמויי הכיפה של שבט הנאוואחו, שנקראו 'הוגאן', על גגותיהם בעלי הפתחים... במסע הגיבור של הנאוואחו, הנמלה היא זו שעוזרת לאסוף את רסיסי גופתו של הגיבור המנופץ" (p.226).

הבתים שבנה רון בתקופה זו מחול, מים ומקלות-עץ דמו באופן מפתיע ל"הוגאן" של הנאוואחו, בכלל זה החורים שיצר בגג כדי שהרוחות הרעות יוכלו להשתחרר ולצאת.

חיבור בין הניגודים

שני המפגשים הבאים כללו ניסיונות לבנות חומת-חול שתחצה את המגש לשני חלקים שווים, ובהדרגה נוספו נושאים מחיי היום יום. רון ביקש שאכין "מלט" מחול ומים בקערה נפרדת, לייצוב החומה. במפגש העשרים-וששה התאמץ מאד לבנות שער במרכז החומה כדי לחבר בין חציו הימני וחציו השמאלי של המגש (תמונה 16). הוא רצה לעצב זאת בצורת הכותל המערבי, והביע התפעלות מיופייה של ירושלים. לבסוף, בהצליחו ליצור פתח בחומה, הכניס אליו "מצלמה נסתרת", כדי להגן מפני הרשעים". לאחר מכן, להפתעתי מהמעבר החד בין קודש לחול, הציב באזור הימני שערים ושחקני כדורגל ופצח בשיחה על קבוצות כדורגל, כרגיל בקרב בני גילו. אחד השחקנים נפצע ואמבולנס נקרא אל השטח. הפצוע הונח

בתוך תיבת אוצר, והחומה הקדושה הפכה למסילת רכבת. בהדרגה הפך המגש, שהיה בתחילה מאורגן למופת, למגש כאוטי, כרבים לפניו לאורך התהליך. עם זאת, יכולתו של רון לעבור בין קודש (שער בחומת ירושלים) לחול (שערים של משחק כדורגל) באופן ספונטני במפגש אחד, ושאיפתו ליצור פתח בחומה המרכזית כדי לחבר בין שני צידי המגש, המחישו את התקדמותו לעבר אינטגרציה של הניגודים. רון עדיין היה חרד ומתוסכל כאשר נכשל בביצועיו ונזקק לעזרה טכנית רבה ממני. הוא אהב לצוות עליי ואילו אני נהניתי לשמש 'יד ימינו' ולעבוד אתו כצוות. יחסיתפקידים אלה של 'קוֹ-טרנספרנס' (Bradway, 1991), המתקיימים ב'מרחב פוטנציאלי' (וויניקוט, 1968) שבין הדמיון למציאות, בשילוב המבנים המחוזקים שייצרנו יחדיו, פעלו לתמיכה ולחיזוק כוחות האגו השבריריים של רון. העבודה המשותפת סיפקה לו מודל של יחסים עם אדם מבוגר אשר לוקח חלק בתחומי העניין שלו בהתלהבות וללא שיפוטיות. בפגישותיי עם הוריו עודדתי אותם לנהוג באופן דומה בשעות הפנאי המשפחתיות.

תמונה 16

חיזוק פני השטח

שלושים המפגשים הבאים בתקופת הטיפול הראשונה של רון כללו גרסאות שונות של סצנות בהן עבר קשה על חיזוק וייצוב פני השטח, הוסיף מקלות-עץ וחול

שהוקשה במים, יישר והשטיח בעזרת גלגלות (אפילו הכין בעצמו גלגלת מגליל של נייר טואלט ממולא בפלסטלינה). הן במגשי החול והן בעבודות בחומרים אחרים חזר והכריז שמערכת המים התת־קרקעית מקולקלת, והיה קודח וחופר שוב ושוב כדי לתקן את הנזילות. הוא פיתח את הסצנות בטכניקות שונות והוסיף כבישים, מעברי חציה ופנסי רחוב, רמזורים, תמרורים ומגרשי חניה עבור הטרקטורים. במפגש העשרים ותשעה יצר "שדרת פנסי רחוב עם כבל תת־קרקעי שעובר מתחת לאדמה ומספק חשמל" (תמונה 17). שורות הפנסים הישרות שאורגנו על גבי משטח יציב ומאוזן היוו בעיני הישג עצום עבור רון וביטאו חיבור טוב יותר עם היבטים של ארכיטיפ האב (סדר וארגון). הצורך הדחוף בתאורת חשמל עשוי לסמל את התפתחות האגו וצמיחת התודעה.

תמונה 17

מדי פעם חזרה והופיעה "רגרסיה בשירות האגו" כאשר רון ביקש למלא שוב את קופסת המים, שיחק בקרבות אגרסיביים והותיר תמונות כאוטיות. בתקופה זו התרגלו הילדים לבדיקות הפולשניות ולזריקות החיסון נגד מגפת הקורונה. במפגש הארבעים־חמישה רון מילא את הקופסה במים ושיחק עם דמות הרופא ומיטת בית־חולים עבור מי שטבע או חלה (תמונה 18). סצנה שבה ילד קיבל "עירוידם" דמתה בעיני לעירווי מטאפורי של אנרגיה נפשית המתרחש בטיפול, לחיזוק האגו של הילד־המטופל. היה גם מלך חולה אשר "קיבל עירווי מרפא מאיש שמאמין באלוהים" אשר השרה עליי תחושה נומינזית. רון שיחק עם מזרקים וקשיות ויצר צינורית דרכה זרמו המים (מי החיים).

תמונה 18

תמונת החול האחרונה בתקופת הטיפול הראשונה (מפגש חמישים-וששה) השרתה אווירה רגועה ומאורגנת של "חזרה הביתה" (תמונה 19). נבנו שם פארק, שביל אופניים, מגרש כדורגל למבוגרים ואזור עבור הילדים שהיה עדיין כבנייה (כשמו של המאמר באנגלית: "Under Construction!") אשר עשוי להיקרא גם כ"מתחת למבנה", ותואם את עיסוקו האובססיבי של רון בחיזוק הקרקע). במיוחד נגעה לליבי סצנה שקטה במרכז המגש ובה שני כיסאות ושולחן אשר מסביב לה מתרחשות שאר הפעילויות החיוניות, אשר עשויה לייצג את הקשר הטיפולי. בתקופה זו רון היה כבר ילד בוגר, מאורגן וייצרני יותר. הוא יצא לחופשת הקיץ בכוונה לחזור בסתיו. כמו כן ציפה יחד עם משפחתו להולדת אח-תינוק חדש.

תמונה 19

המשך הטיפול

התקופה השנייה בטיפול עם רון כללה עשרים פגישות נוספות בתדירות של אחת לשבועיים. הוא עבר אבחון של לקויי-למידה והחל לקבל גם שעות של ריפוי בעיסוק ושיעורי הוראה מתקנת. במפגשים שלנו חזרו והופיעו הנושאים הקבועים, כמו גם טקסים חדשים: בתחילת כל מפגש ביקש לחקור את חצר ביתי כדי למצוא חרקים ולאוספם במכלים; בחדר עבד על מבנים מחמר ומדבק והכין בניינים וכבישים אשר מערכות המים והביוב שלהם התפוצצו והתקלקלו שוב ושוב ולכן יש להרוס, לתקן ולבנות אותם מחדש. השתמשנו ב"כלי-עבודה של מבוגרים" אשר דרשו התנהלות זהירה ואחראית וחיזקו אצל רון תחושת ערך-עצמי גבוהה וזהות של "בנאי אמיתי" כפי ששאף להיות. הוא ייצר מבנים וסביבות מורכבים יותר ויותר, כפי שניתן לראות בתמונה 20: מבנה ריבועי ממקלות-עץ, בעל רצפה וגג מקרטון, מתרומם לגובה על גבי מערה הבנויה בחול. יסוד האוויר התווסף כעת אל ארבעון היסודות, מרמז על פוטנציאל של שלמות הנפש.

תמונה 20

תקופת הסיום

עם כניסתו לכיתה ד', נוכח התקדמותו בכל התחומים, הוריו ואני שקלנו לסיים את הטיפול. לרוע המזל נקלע רון לתאונת דרכים קשה, בה נפגעה רגלו באופן חמור

והוא נזקק לתקופת שיקום ארוכה וכואבת. אירוע זה דמה בעיני לתעלול מרושע של הגורל כלפי ילד זה אשר עמל כה קשה על מנת לייצב את יסודות נפשו ולחזק את כוחות האגו שלו. הדימויים שהשקיע בהם בחריצות ובהתמדה רבה – שלטי האזהרה נגד רוחות רעות, תמרורים ומחסומים נגד סכנות בדרכים, תיקון ושיפוץ משטחים וכבישים ונוכחותם של שוטרים ורופאים – כל אלה קיבלו משמעות חדשה ותחושה מטרידה של ראיית הנולד.

אך רון הוכיח את עצמו כילד אמיץ, סבלני ובוגר, וגילה יכולת התמודדות טובה עם הטיפולים, הניתוחים והשיקום המורכב שהיה עליו לעבור עד לחזרתו הביתה. המשכנו את הטיפול למשך שנה נוספת, הפעם במטרה לסייע לו לשוב לשגרת יומו ולהתגבר על הטראומה הרגשית והגופנית שחווה. בהמשך שובץ בכיתת לקויי למידה שתאמה את רמתו הלימודית, שינוי שהפחית את הלחץ עימו התמודד מגיל צעיר.

המבנה האחרון שיצר רון לקראת סיום הטיפול עשוי ממקלות-ארטיק (תמונה 21). הוא קרא לו "בקתת הנופש". התכנון והביצוע של מבנה זה ביטאו את סגנונו הייחודי, את השיפור בכישוריו הטכניים וכן גישה קלילה וחיובית יותר כלפי החיים. אביו הצטרף אלינו למפגש האחרון וסיפר לנו כי אביו שלו, סבא של רון, היה גם הוא בנאי. עובדת היותו נצר לשושלת בנאים הפתיעה את רון והעניקה לו תחושת המשכיות וגאווה.

תמונה 21

רשימת מקורות:

- Al-Jibouri, Y.T. (2013). *Nahjul-Balagha: Path of Eloquence*. [Iman Aliibn Abi Talib] Author House.
- Ammann, R. (1991/2001). *Healing and transformation in sandplay*. Open court.
- Bolen, J. Shinoda (2008). *Gods in every man*. Harper One. Kindle Edition.
- Bradway, K. (1991). Transference and Countertransference in Sandplay Therapy. *Journal of Sandplay Therapy*, 1 (1).
- Bradway, K. and McCoard, B. (1997). *Sandplay – Silent workshop of the psyche*. Routledge.
- Eimers, A. M. (2019). A Boy's Encounter with Dying and Death: The Loss of a Twin. *Journal of Sandplay Therapy*, 28 (2)
- Jung, C. G. (1970). *Aion, Collected Works 9ii*. Princeton University Press.
- Neumann, E. (1956). *Amor and Psyche – The psychic development of the feminine*. Bollingen Series liv.
- Neumann, E. (1955/2015). *The great mother*. Princeton University Press.
- Ronnberg, A. & Martin, K., Eds. (2010). *The book of symbols, reflections on archetypal images*. Taschen.
- Rosin, D. (2022). The Starfish as Symbol and its Multiple Meanings in Sandplay Therapy. *Journal of Sandplay Therapy*, 31 (2)
- Sidoli, M. (2000). *When the body speaks*. Routledge.
- Sidoli, M. & Davies, M. Eds. (1988). *Jungian child psychotherapy*. The Society of Analytical Psychology.
- Silver, C. (2019). Creature Feature: Sea Stars, in: <https://www.blueoceansociety.org/blog/creature-feature-sea-stars>, retrieved May 10, 2023
- Weinrib, E. L. (2004). *Images of the Self – The Sandplay Therapy Process*. Temenos Press.
- Winnicott, D. W. (1986). *Home is where we start from*. W.W. Norton & Co.